

SINKÓ, AZ IDEOLÓGUS ■

Vázlat

„Nagyon ritkán vagyunk tudtában annak, hogy micsoda feladatot, méltóságot és kötelességet jelent ma jugoszláv állampolgárnak lenni. [...] Én azt hiszem, hogy mint Fabrice del Dongo, nem vagyunk eléggé tudatában annak, hogy egy csatatéren töltjük a mindennapi életünket. És nem jut eléggé kifejezésre szellemi életünkben éppen a mi helyzetenergiánk és méltóságunk.”

(Sinkó Ervin, 1962)¹

„A világ idealistái soha nem fognak hinni egy vezetőségnek, amelyet oly nyilvánvalóan meghatároz a fanatizmus, amely olyannyira elkötelezte magát a tisztán törvények feletti erőnek, oly egyértelműen összefonódott a gyűlölettel. »Szóvivők«-re van szükség, akik képesek megteremteni a »humánus arc« képzetét, együttérzést és nem félelmet váltanak ki a közönségükből; olyan híres, presztízzsel bíró és »független« szóvivőkre (minél többen vannak, annál jobb), akik meggyőzik a nem kommunista világot, hogy a látszat ellenére minden jól van, hogy Utópia valóban felépül; hogy ott jártak, ahol látni a jövőt, és hogy a szocialista jövő édes és jó.”

(Stephen Koch, 1995)²

I.

Sinkó Ervin 1945 utáni közéleti szereplését voltaképpen a kommunista mozgalomhoz és a kommunista utópiához történt sikeres és végleges visszacsatlakozása határozta meg. A szellemi fordulat már jóval korábban bekövetkezett: *Szemben a bíróval* c. katartikus

■
¹ Sinkó Ervin: Az entellektüellről, a jugoszláviai magyar entellektüellről. In Bosnyák István szerk.: *Magyar irodalom. Hagyatéki cikkek, tanulmányok, kritikák 1922–1966.* Újvidék, 2004, JMMT, 286.

² Koch, Stephen: *Kettős szerepben. Az értelmiség elcsábítása.* Budapest, 2000, XX. Század Intézet, 33.

erejű vallomásos önéletrajzi esszéjét, amely először franciául jelent meg a párizsi *Europe*-ban, azzal zárja, hogy a feloldhatatlan erkölcsi dilemmák ellenére is vállalni kell „a minden konzekvenciájában forradalmi erőszakot”.³ Teljesen más hang ez, mint amit 1925-ben még krisztianus szellemben fogant műbírálataiban (*A gyűlölet könyvei*) ütött meg: „Mert én is azt gondolom, hogy szégyen élni, és nem kiáltani. De azt gondolom, hogy **mást kell kiáltani**, s ha gyűlölet szava torlódna számra, inkább elharapjam nyelvem, mintsem kimondjam, s még inkább: mintsem leírjam és kinyomassam.”⁴ A krisztianus kitérő után azonban Sinkó fokozatosan visszatér a forradalmi messianizmushoz, s párizsi emigrációja idején – nem utolsósorban Károlyi Mihálynak köszönhetően – maga is azokhoz az értelmiségi körökhöz csapódik, amelyek elsősorban Romain Rolland környezetében, az antifasiszta harc bővületében a sztálinista manipulációk mit sem sejtő támogatóivá, s néhányan áldozataivá is váltak. Ma már tudjuk, amit Sinkó még nem tudhatott, hogy a politikailag független, pacifista csúcsertélmiségi szerepében tetszelgő francia író felesége NKVD-ügynök volt.⁵ Elsősorban az ő ötlete és közbenjárására nyomán engedélyezik majd a szovjetek Sinkó és Sinkóné oroszországi „kirándulását” 1935–36-ban, amit nem utolsósorban abban a reményben tesznek meg, hogy ott majd kiadhatják az 1919-es magyar kommünről szóló regényt, az *Optimistákat*. A moszkvai tapasztalatok kommunista hitében újra

³ Sinkó Ervin: Szemben a bíróval. In uó: *Az út. Naplók 1916–1939*. Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó, 214–239.

⁴ Sinkó Ervin: *Magyar irodalom*. 3. könyv. Újvidék, 2004, JMMT, 161.

⁵ Lásd ezzel kapcsolatban Stephen Koch már idézett könyvét,

különösen annak *Hazudni az igazságért* című első fejezetét, ahol többek között ezt találjuk: „Maria Pavlovna Kudaseva közvetlenül a szovjet titkosszolgálat irányítása alatt álló ügynök volt. [...] A moszkvai Központi Pártarchívum felbe-

csülhetetlen mennyiségű iratot őriz, melyek azokat a tevékenységeket dokumentálják, amelyekben felhasználták, elhasználták és újrahaszosították Rolland kiválóságát és kívánatos elveit, miközben az író a maga „ártatlansági” táncát

járta. Mire megházasodtak, a hercegnő már uralta az író minden nyilvános szereplését, és ezt a tevékenységét folytatta Romain Rolland halála napjáig, attól kezdve pedig az író legendájának és archívumának őrzője lett.” (l. m. 36.)

AMIT KAPTUNK ÉS KAPUNK, AZT A FORRADALOMNAK KÖSZÖNHETJÜK

Sinkó Ervin székfoglalóját mondja (1959. X. 21.)

„A Belgrádi Egyetem Bölcsészeti Karán, Novi Sadon a mai napon fanzsíket kapott a magyar irodalom. S mikor az egyetem megtisztelő meghívására ezt a katedrát elfoglalom, érzem, hogy ellenkezne a jugoszláv forradalom szellemével, sértené a szocialista Jugoszlávia alapvető törvényeinek legtelkét, ha a magyar irodalom fonzsékének felállításával kapcsolatban az állam vagy a kormány nagylelkűségét dicsérném, illetve a jugoszlávai magyarság háláját hangoztatnám az állam, a kormány vagy bármiféle hatóság iránt.

Ami kaptunk és kapunk — mi éppúgy, mint bármely más jugoszlávai nép —, nem valamiféle uralkodó nemzetnek, hanem annak köszönhető, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban nincs uralkodó nemzet.

Ami kaptunk és kapunk, azt a forradalomnak köszönhetjük, amely nem Jugoszlávia egyik vagy másik népének, hanem valamennyinek, valamennyiünknek a forradalma.

Ez a mi forradalmunk nem dekrétumokkal, hanem minden mitikus pokloknál pokolibb hatalmak ellen vívott harcban, a termelési viszonyok, az anyagi létfeltételek gyökeres átalakításával törölt el mindennemű jogi megkülönböztetést Jugoszlávia népei, nép és nép, nemzetek és nem-

zeti kisebbségek között, és teremtfette meg azt a szolidáris politikai közösséget, melynek valamennyien részesei, alkotó munkásai és felelős hordozói vagyunk. Azon az élet- és sorsközösségen belül, melynek a neve szocialista Jugoszlávia, minden nép és minden nemzeti kisebbség, tehát a jugoszlávai magyarság ügye, eredményei, gyengeségei és céljai is közös ügy, közös gond, közös harc és közös feladat.

Ezért nemcsak a jugoszlávai magyarságot, hanem Jugoszlávia közös szocialista kultúráját, a szocialista kultúrát szolgálja, és kell hogy szolgálja a magyar irodalom egyetemi fonzsége is. Mert senki és semmi nem szolgálhatja a jugoszlávai magyarság érdekét anélkül, hogy ezzel a jugoszláv népek közösségének is ne szolgálna, mint ahogy minden, ami ezeknek a népeknek a javára irányul, életbe vágó java a jugoszlávai magyarságnak is. Jugoszlávia szocialista kultúrája megvalósításának, az érte való eredményes munkának előfeltétele valamennyi itt élő nép és nemzeti kisebbség, tehát a jugoszlávai magyarság kulturális felemelkedése is.”

(Részlet az 1959. akt. 21-én megtartott Székfoglaló előadásból)

megrendítik Sinkót, s ebben némi változást csupán a jugoszláviai háborús évek hoznak majd. A – nagyobbára – Drvaron írt háborús naplója bizonyítja, írói éleslátását annak ellenére sem veszítette el, hogy a kommunista partizánmozgalommal rokonszenvezett, mi több, később feleségével együtt csatlakozott is ahhoz. Az írói éleslátásért azonban – az ideológiai cenzorok szerint az olasz megszálló csapatokról túl kedvezően vélekedett, a partizánok kegyetlenkedéseit viszont nem hallgatta el – a naplónak később drágán kellett megfizetnie. Sinkó és Sinkóné életük végéig elzárkóztak a megjelentetésétől, nyilván tisztában voltak annak lehetlenségével. Az író halála után öt évvel Bosnyák István rendezi majd sajtó alá a kéziratot, de hosszú huzavona után 1973-ban a tartomány magyar politikai apparatszikjai, egyetértésben a Forum Könyvkiadó vezetőivel, a kinyomtatott könyv (*Nebéz honfoglalás. Naplófeljegyzések 1939-től 1944-ig*) megsemmisítése, tulajdonképpen miszlikbe vagdalása mellett döntenek.⁶

Sinkó tudata mélyéről a háborús évek ismét előhívják a régi, 1919-es morális dilemmát: mi a nagyobb bűn – részt venni a Rossz elleni küzdelemben, vagy félreállva, egyéni lelkiismeretét megmentve ugyan, elősegíteni azt? Teoretikus szinten a probléma „megoldását” Sinkó ifjúkori mestere, Lukács György hebbeli drámahősétől kölcsönözte. Judit, az ószövegségi hősnő, ezt kérdezi: „És ha isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna, ki vagyok én, hogy kitérhetnék ez elől?” Lukács számára ez a kérdés abban a pillanatban, hogy 1918 végén csatlakozott a bolsevikokhoz, egyszer és mindenkorra eldőlt. Sinkó azonban ettől mindvégig szenvedett, a bűn ugyanis ebben az összefüggésben a kommunista messianizmus felfogásában mindenekelőtt az erőszakra, a szent, forradalmi célok érdekében elkövetendő gyilkosságra vonatkozik. Amikor Sinkóék csatlakoznak a partizánokhoz, további személyes sorsukban szerencsére nem kényszerülnek a morális dilemma újbóli megválaszolására, mint az Sinkó életében kecskeméti városparancsnoksága idején egyszer már 1919 májusában megtörtént. Sem a nácizmus rémtettei – szüleit is elpusztítják –, sem a Boszniában testközlelől

■
⁶ Lásd erről bővebben a Sinkó Ervin *Bezúzott háborús naplója*-hoz (Újvidék, 2000, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság) Bosnyák István által írt, *Egy napló naplója* című előszót, amelynek alapján a figyelmes olvasó lényegében különösebb nehézség nélkül azonosítani tudja a könyv elpusztítása mellett határozó közszereplőket. A kézirat csonkított formában három évvel később jelent meg: *Honfoglalás előtt. Naplófeljegyzetek 1939-től 1942-ig*. Újvidék, 1976, Forum Kiadó.

megtapasztalt délszláv testvérháború borzalmait nem teszik a bosszú angyalának hírnökévé.⁷ Ámbár a csak horvátul megjelent, az Antifasiszta Nők párizsi kongresszusának szentelt brosúrájában a permanens gyűlölet szükségességét megfogalmazva látása mintha kissé elhomályosult volna. A bosszú kérdését ugyanis meglehetősen sajátosan veti fel.

„Bosszú? Még Dante fantáziája sem, még egy Hieronimus Bosch fantáziája sem tudna megfelelő bosszút kigondolni. És a bosszúvágyhoz kell hogy legyen valami azonos a bűnöző és a bosszúálló között. Közöttünk és közöttük azonban nem ismerünk el semmiféle azonosságot. Mi emberek vagyunk, és az ember a pestis és a pestis bacilusa ellen nem azért harcol, mert bosszút akar állni, hanem azért, mert élni akar.”⁸

Mindeközben a berendezkedő fiatal baloldali totalitárius állam országszerte a legkíméletlenebb terrort gyakorolja névlegesen az antifasizmus szellemében ugyan, de ténylegesen a kollektív büntetés és a népirtás jegyében: csupán a Vajdaságban a németek (és részben a magyarok) deportálására több mint nyolcvan lágert hoznak létre, s ebből hat megsemmisítő jellegű, azaz haláltábor. 1945. március 15-én Sinkó Ervin szülőfalujának teljes lakosságát – miután a

⁷ Visszaemlékezésében Herceg János leírja Sinkó Ervinnel való találkozását 1945 tavaszán. Az új hatalom által Herceg volt megbízva az ún. elhagyott zsidó, német és magyar házakból a könyvek összegyűjtésével. Többek között begyűjtötték Sinkó gázkamrában elpusztult

szüleinek a könyveit is, amiről értesítette az írókollégát. Amikor bevezette a raktárba, Sinkó „fölkapott egy kötetet, Heine verseit, és zokogó hangon azt mondta, dögölgjön meg minden fasiszta, folyjon ki a szeme, a vére minden magyarnak, svábnak,

akármilyen volt, nyilasnak, és dühöngött. Én álltam megrendülve és magamban megsértve, mert minden magyar is mondott, és azt mondtam halkán, amikor egy kicsit abbahagyta, hogy talán nem minden magyarnak. Minden magyarnak, mondta. Akkor fogtam magam és

bementem az irodámba. Megsemmisültem. Akkor jött be tíz perc múlva füléig tágult mosollyal és átölelt, hogy ne haragudjak és így és úgy. Én megértettem, csak mondom, roppant kínos volt nekem.”
In Vékás János: *Utak. Életinterjúk 1980–1990*. Zenta, 2010, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 104.

⁸ Sinkó, Ervin: *Spomenici fašizma. Posvećeno Prvom Međunarodnom kongresu Žena Antifašistkinja u Parizu*. Zagreb, 1946, Kultura, 32.

partizánok külön-külön is kifosztották őket – a gádori (Gakovo) haláltáborba viszik. A tábornak, amely 1945-től 1948-ig működik, 5827 név szerint dokumentált áldozata van. De nem jobb a helyzet Horvátországban és Szlovéniában sem. Aligha hihető, hogy a Zág-ráiban élő és Krležával baráti kapcsolatokat ápoló Sinkó minderről ne tudott volna, mindez azonban őt sem gátolta meg abban, hogy az új rendszer feltétel nélküli apologétájává váljon. Ekkorra már mintha csak mindenki – ő is – belenyugodott volna Thomas Mann Naphtájának híres jóslatába, hogy a XX. század a terror százada lesz, és abba is, hogy szükségszerűnek fogadja el azt, ami valójában borzalmasságában sem volt több a megszokottnál. Természetesen nem szabad igazságtalanoknak lennünk, hiszen az adott helyzetben Sinkó akkor sem igen tehetett volna mást, ha történetesen másként gondolkodik. Azonban nem gondolkodott másként, s elfogadta és hirdette az új rendszer valamennyi politikai doktrínáját.

„A jugoszláv csoda, minthogy csodák nincsenek, mégsem lett volna lehetséges, és az ember nem is tudja elképzelni a Szovjet Szocialista Köztársaság nélkül.”⁹ Majd így folytatja: „Az új Jugoszláviát megérteni annyit jelent, mint megérteni a nacionalizmus és az internacionalizmus, a politika és a lélek, a politika és a humanizmus viszonyát: ez az, amitől többet és nagyobbat kis országok kis nemzetei még sohasem értek el.”¹⁰

Sinkótól függetlenül, de lényegében ugyanezen vezérelvek alapján szerveződött meg a vajdasági magyar politikai és kulturális elit: a kultikus tárgy a „jugoszláv csoda”, ekkor még együtt a Szovjetunióval, s ezt az egészet áthatja a szláv nacionalizmus és a kommunista internacionalizmus szellemének mélyeséges tisztelete, amely párosul a magyarországi politikai állapotok bírálataival, különös tekintettel a kiscgazdák odaáti győzelmére, amely – már csak a béketárgyalások miatt is – meglehetősen nyugtalanítja a jugoszláv kommunistákat. Jovan Popović – fontos politikai szerepe mellett maga is ismert írónak számít akkoriban – célzását 1946-ban aligha lehet félreérteni.

■
⁹ Uo. 30.

¹⁰ Uo. 31.

„Titó marsal[!] a mi választásaink után, amelyen példátlanul megbuktak mindenféle reakciós kísérletek, kijelentette, hogy nem tűrjük meg az olyan nemzetiségi kisebbségeket, akik Jugoszláviát nem tekintik saját hazájuknak. S azokat a jogokat, amelyeket az új Jugoszláviában a nemzetiségi kisebbségek élveznek, megirigyelhetné sok nemzet, nemcsak a nemzetiségi kisebbségek.”¹¹

A félelmet és a kisebbségi érzést a szerb író „a budapesti egyetem rokonszenves, nagy tudású rektorának”, Mór Gyulának a szavaival is nyomatékosítani kívánja:

„A magyar nép nem tette le azt a vizsgát, amelyet a jugoszláv népek oly fényesen kiállottak. A magyaroknak még le kell magukról mosni a gyalázatot. Ti jugoszlávok pedig elkápráztattatok bennünket nagylelkűségtekkel és messzelátásokkal, amikor a kollektív bosszú helyett, amelyet a hivatalos magyar politika gonosztettei miatt elvártunk, ilyen nagy megértést mutattatok a magyar nemzetiségi kisebbség iránt.”¹²

Mindezt – noha önmagában is érdekes – azért idézem, mert a későbbi években „a magyar nép le nem tett vizsgájának” képzete politikai metaforaként Sinkó Ervin publicisztikájában többször is visszaköszön.

A szovjet–jugoszláv kapcsolatok harmonikus éveiben, vagyis a Tájékoztató Irodával való szakítást megelőzően a tollát a pártpolitika szolgálatába állító „ideológus” Sinkó tulajdonképpen nem kap és nem kér kitüntetett szerepet a vajdasági magyar közéletben. Szépíróként viszont az akkori egyetlen irodalmi orgánumnak, a *Híd*nek az egyik perspektivikus szerzője. A munkatársi kapcsolat átmenetileg csak azután szünetel, hogy Sinkó Kek Zsigmond műbírálata miatt megsértődik. A *Híd* kritikusa sorra véve a *Téglák, barázdák* antológia szerzőit, nem teljesen alaptalanul, a következőket írja:

■
¹¹ Popovics Jován: Magyarországi utam. *Híd*, 1946. 3. sz. 179.

¹² Uo. 180

„Sinkó Ervin külön lap a kötetben, az egyetlen, akinek a talaja nem Vajdaság, gyökerei nem a mi földünkbe nyúlnak. Így sokkal nehezebb írni róla ebben az együttesben, ahol mindenki közel áll hozzánk, ahol mindenkit ismerünk, s ahol mindenki az új társadalmi valóság vajdasági vetületeit tárja elénk. Sinkó Ervin egy nagy kultúráltságot s képzelőerőt eláruló, de nehézkes versén kívül, amelyből a ritmus és a zene is hiányzik, egy nagyobb elbeszéléséből kiszakított élesen átélt koncentrációtábor élményt vetít elénk. Olyat, miben drámai vitával érzékelteti egy forradalmár magasztos hősiességét a táborok, a Gestapo, a fasizmus szörnyű légkörében. Itt sem egyszerű és világos ábrázolású író, de egy súlyos témákhoz szokott intellektüel (sic!) szólal meg, aki több tudást, kultúráltságot, pszichológiát sűrít elbeszélésébe, mint írásművészetet.”¹³

A *Híd* kiadásában ugyanebben az évben (1948) jelenik meg Sinkó *A vasút* c. úgynevezett riportregénye is a nagyszabású nemzetközi ifjúsági vasútépítő akcióról, amitől – túl a gyakorlati hasznon – a jugoszláv politikai vezetők, akik ekkor még Sztálin legjobb tanítványainak számítanak, jelentős politikai és erkölcsi presztízsnövekedést remélnek mind a hazai, mind a külföldi baloldali építőtábori mozgalmárok körében. Tulajdonképpen nemcsak vasutat építettek, de egy új mítoszt is, s ehhez nélkülözhetetlenek voltak az írók, akik csapatostul járták az építőhelyeket, hogy tanuljanak és tanítsanak, akárcsak Sinkó. Esztétikai mércékkal nehezen minősíthető, gyöngye színvonalú, a sztálinista lózungoktól sem visszariadó propagandakiadvány ez, amelyben, mondani sem kell, külön fejezet szól a magyarországi fiatalok „átnevelődéséről”, efféle szubjektív írói betétekkel:

„Láttam a magyar fiúk és lányok barna arcát a lelkesedés szép pírjában, míg arról beszéltek, mit jelent nekik, mennyire életrevaló tapasztalatot jelent nekik, amit itt a prúgán láttak nap-nap után az új Jugoszlávia erejéből, az új Jugoszlávia lelkéből.

■
¹³ Kek Zsigmond: Téglák, barázdák. *Híd*, 1948. 1. sz. 83.

A méltatlan ajkaktól annyiszor bepiszkított, meggyalázott szó a hazafiságról, honfigondról, honfibúról harmatos tisztaságban csillogott fel előttem, mikor láttam, mint borulnak el a szép, ifjú fejek, mikor arról beszéltem nekik, amit ők nem tudhatnak s amit én is csak itt tudtam meg: hogy él Jugoszlávia népei emlékezetében az a szentistváni Magyarország a maga tudatlan göggyével, tudatlan, hetyke katonatisztjeivel, nagyzási örületben szenvedő dzsentrijével, megvesztegetett politikusaival, állati csendőreivel – az a szentistváni Magyarország, amelyet Magyarországon még ma is nem kevesen siratnak.”¹⁴

Az új idők új igényei azonban kicserélték az alkotói szó szubjektivitásához, önállóságához, megszenvedettségéhez korábban még szenvedélyesen ragaszkodó író ars poeticáját is. Még mindig „személyes, élő és éltető igazságról” beszél ugyan, azonban ezt alárendeli a kollektív építőmunka utilitarista elvárásainak:

„Én tudom, most már mindig úgy érzem, érezni fogom, hogy leküzdendő betegség az a költészet, mely csak a költő magánügye. [...] A feladat: annak a költészetnek és a teremtő tömegeknek személyes, tényleges és tudatosan kimélyített viszonyából születik, egy annyira szoros viszonyból, hogy végül is a mű úgy hat, mint a költőnek és közönségének együttes műve.”¹⁵

A vasút, a „prúga” szellemi vakvágányra vitte a költő vonatát, s ki tudja, talán még mindig ott rostokolna, ha be nem következik Titóék úgynevezett második forradalma.

II.

„...Mind sűrűbben felhangzott és felhangzik a kérdés: hogyan van az, hogy 1948 júniusáig semmit se vettünk észre az orosz forradalom elkorcsosulásának és eltorzulásának félelmetes folyamatából, hanem egész addig feltétel nélkül helyeseltünk mindent, ami történt s mindent, ami nem történt a Szocialista Szovjet Köztársas-

¹⁴ Sinkó Ervin: *A vasút. Riportregény az ifjúsági vasútvonalról. Híd*, 1948. 59.

¹⁵ Uo. 31.

ságok területén? / Elvakultság volt, vakság és semmi más?” – teszi fel a kérdést 1952-es publicisztikakötetének (*Kísértet járja be Európát*) az előszavában. Válasza csöppet sem meggyőző:

„Igaz a feltétel nélkül való helyeslés, de nem igaz a vakság. [...] Nem hinni a Szovjetunióban úgy tűnt, egyet jelent nem hinni az egyetlen történelmi erőben, mely szabadulást képes hozni és képes emberségesebb világot teremteni: a forradalomban. Elveszteni a Szovjetunióban való hitet a harcos számára azt jelentette, hogy kihull a harci sorból és tehetetlen, okoskodó nézővé süllyed.”¹⁶

„A kérdés az volt, hogy a meglévő valóságok között van-e valami, ami tökéletesebb, van-e valami, ami inkább lehetséges kiút a prehisztórikus kapitalista és apokaliptikus fasiszta sötétségből. [...] És a próbát, a legkeményebb próbát is megállta a meggyőződés, hogy senkinek sincs joga ahhoz, hogy igaza legyen a Szovjetunióval szemben.”¹⁷

Mintha csak a Sinkó – és 19-es atyamestere, Lukács György – kedvelt kierkegaard-i tételének parafrázisát – Istennel szemben mindenki csak vétkes lehet – hallanánk viszont! Igen, ezek a *hívő* ember szavai, annak az embernek a szavai, aki nemcsak lehetségesnek, de történelmileg *szükségesnek* is tartja az etikainak „mint olyannak” a teleológiai felfüggesztését. Csakhogy a dán mester azt is sejtette, miszerint feladni az általánost, hogy a hős „egy még magasabbat tagadhasson meg, amely nem az általános”, **lehetséges, hogy csupán kísértés**.¹⁸ Sinkó az ebből következő konzekvenciák levonásáig nem jut el. Egyébként is – a *Hidban* megjelent első novellájának tanúsága szerint – már jó ideje **nemcsak hinni, de győzni is akar**. Teljes konzekvenciájában sohasem tudta rezignáció nélkül követni a „hit lovagjait”, viszont újra meg újra kísérletet tett a megértésükre az etika talajáról. A Tito–Sztálin konfliktust követően ismét felcsillant számára egy humánusnak tűnő alternatíva a „kiteljesedett bűnösség korával” szemben, ez pedig a kommunista utópia megvalósíthatóságának

■
¹⁶ Sinkó Ervin: *Kísértet járja be Európát. Magyar Szó*, 1952. 9.

¹⁷ Uo. 10.

¹⁸ *Søren Kierkegaard írásaiból*. Budapest, 1982, Gondolat, 312.

a lehetősége nemcsak a kapitalizmussal és a fasizmussal, de akár a Szovjetunióval szemben is. Az 1948 és 1953 között írott publicisztikai munkái alapvetően ideologikus-propagandisztikus jellegűek, és három célra irányultak:

- megcáfolni a titói Jugoszláviával szembeni monstruózus szovjet, kelet-európai és azon belül a magyarországi, rákosista vádakat és rágalmakat;
- bebizonyítani a jugoszláv kommunizmus és a Jugoszláviában alkalmazott politikai és gazdasági módszerek egyenrangúságát, majd később magasabbrendűségét mindazzal és mindattól, amit a Szovjetunióban és annak csatlós országaiban produkáltak a hatalmon levő kommunista pártok;
- bebizonyítani, hogy Tito és a jugoszláv politikai vezetők nem tértek le a kommunista ortodoxia útjáról, hanem annak – miként a szocialista humanizmusnak is – a legkövetkezetesebb képviselői.

Akik nem tudják, mi fán terem a szemérem (Szélfegyzetek a budapesti pörhöz) című 90 oldalas röpirata, amely Zágrábban jelenik meg 1949-ben, igazi publicisztikai remeklés. (Később bekerül a *Magyar Szó* által kiadott publicisztikakötetbe is, *Kísértet járja be Európát*, 1952). A Rajk-perről írt vitriolos pamfletben az erkölcsi fölény pátosza és a képviselt ügy iránti odaadása szerencsésen párosul mind a borotvaéles logikával, mind pedig egyfajta szókratészi iróniával. Az irónia eredetileg nemcsak gúnyt, hanem színlelést is jelent, mégpedig a tájékozatlanságnak, a nem tudásnak, a naivitásnak a megjárását, s mindez igazán jó módszernek bizonyult a per tényleges céljainak leleplezése terén.

Csakhogy Sinkó annak ellenére, hogy leleplezi a per véres színjáték voltát, valójában nem Rajkék védelmében fog tolat. Láthatóan nem tud, vagy talán nem is akar mit kezdeni a vádlottak mazochista önkritikájával, de rámutat a szájukba adott hazugságokra, logikai és időrendi ellentmondásokra és

önellentmondásokra. Azonban röpiratának tulajdonképpeni célja a jugoszláv politika védelme. Ebbéli buzgalmában maga is bőségesen él a demagógia eszköztárába tartozó eszközökkel. Sinkó ügyesen felépített tézise ugyanis az, hogy akár hamisak, akár igazak Rajkék önvádjai, mindenképpen a Rákosi-klikk és a magyar pártvezetés a főbűnös, *de ha már* így van, akkor hogyan merészelnék Jugoszláviára támadni?! (Ergo: Jugoszláviával szemben Rákosi mindenképpen csak bűnös lehet.) Sinkó ugyan az adott pillanatban kétségkívül a kisebbik rossznak az oldalán állt, azonban nem hallgathatjuk el kritikája egyoldalúságait sem. Sztálinizmusbírálata nem volt és nem is lehetett következetes, hiszen ebben az esetben óhatatlanul érintenie kellett volna a jugoszláv antisztálinista sztálinizmust. Az állam elhalásának marxi doktrínájával a gyakorlatban már igazából Lenin sem tudott mit kezdeni, ugyanis azt lehetetlennek bizonyult összeegyeztetni a hatalom kommunista akarásával. Ezt a jugoszláv kommunisták sem gondolták egészen komolyan. Đilas, aki mind a sztálinista, mind pedig a korai antisztálinista kurzusnak legfőbb ideológusa volt, ennek a következő magyarázatát adta:

„Lehetséges, haladó és szocialista cselekedet lemondani a hatalomról, de csak annyiban, hogy ez a hatalom ne kerüljön mások kezébe, csak amennyiben senki sem férhet hozzá (semmilyen más osztály vagy párt). A hatalomról való lemondás minden más esetben egyenlő az opportunizmussal és az árulással.”¹⁹

Sinkó sztálinizmuskritikája voltaképpen azért nem tud igazán radikális lenni – azért marad egysíkú és egyirányú –, mert a jugoszláv társadalmi berendezés apológiájával együtt jelentkezik, párhuzamosan a titói személyi kultuszhoz történő aktív hozzájárulással.

„Tito. Mi sose fogjuk azt mondani neki: »legnagyobb«, »legbölcsebb«, »kimondhatatlanul szeretett«. Sose fogjuk azt állítani róla, hogy csálhatatlan...”

■
¹⁹ Đilas, Milovan: A vég kezdete és a kezdet kezdete, avagy a „szovjet” övezet eseményeiről Sztalin halála után. *Híd*, 1953. 9–10. sz. 559–602.

Nekünk nincsenek bálványaink, nincs istenünk, s félistenünk. Bálvány, isten és félistenek azt jelentik, hogy a szívekben félelem lakozik, sötétség a fejekben, lehajtott, szófogadó, alattvalói fejeket jelentenek. Mi nem fogjuk Titót ikonává [értisd: ikonná – Cs. B.] megtenni, szentképpé, gondviseléssé.

Vannak, akik úgy tartják, hogy az emberi méltóság csak üres szó. De Tito épp azért a mi Titónk, mert nem azok közül való, akik így gondolkodnak. Ó, ezek a csalhatatlanok, mily ostobák és vakok voltak, mikor azt gondolták, hogy ők megdönthetik Titót! Igen, bálványok ledőlnek, ó könnyen megdőlnék, tanúk vagyunk mi rá. De Tito?”²⁰

A fenti mondatok viszont épp azt implikálják, aminek tényét a szerző tagadni akarja, vagyis hogy Jugoszláviában vannak bálványok, van félisten, és ez azt is jelenti, hogy a szívekben félelem lakozik. Sajátos érzelmi hevületű személyi kultusz ez a titói kemény diktatúra és a sztálini még keményebb diktatúra összecsapásának idején. Kitérni a „hazátlan” Sinkónak a pártkatonai feladat alól nyilván aligha lehetett. Annál is inkább, mert az ide vezető utat önmaga választotta. Ehhez képest eltörpül annak a jelentősége, hogy a megalkuvás általa megfizetett adógarasa jóval halkabb csengésű, mint mondjuk a horvát költőfejedelemé, Krležáé, hogy a Sinkónál jelentéktelenebb, de nemegyszer hangosabb vajdasági magyar hízelgőkről itt most ne is beszéljünk. Az apológia és a kultusz tényén azonban mindez mit sem változtat. Még az sem, hogy 1953-ban kimondja, amit rajta kívül addig senki:

„...ha sikerült volna Tito Jugoszláviájának elkerülnie a Szovjetunióval való összeütközést, ha a Szovjetunió nem tör rá Jugoszláviára, valóban minden emberi számítás szerint az a Jugoszlávia továbbra is megmaradt volna sztálinista Jugoszláviának.”²¹

Persze mindennek szabott ára van. A jugoszláv szocializmus látszólag sajátos, külön útjának is, amely a szocializmus permanens megreformálhatóságának hiú reményével kecsegtetett, s

²⁰ Titó és mi. In *Kísértet járja be Európát*, 139–140. Az erdélyi Fábíán Ernő már történelmi perspektívából, az egész kötetről úgy vélekedett, hogy az „Sinkó Ervin cudar elbukásának a dokumentuma [...] Tito isten, de Sztalin nem! Mégis van Isten. Kommunista mindenható és mindentudó Isten. Primitív és ugyanakkor riasztó okoskodás.” In *Naplójegyzetek 1980–1990*. Kolozsvár, 2010, Kriterion Könyvkiadó, 253.

²¹ Sinkó Ervin: *A mi második forradalmunk*. Újvidék, 1953, Testvériség–egység Könyvkiadó, 23.

amely hiú remények megalapozásához és fenntartásához irodalmi és mozgalmi, majd pedig tanári tekintélyénél fogva Sinkó az ötvenes-hatvanas években nagy mértékben hozzájárult.

Akarva-akaratlanul, de talán mégiscsak inkább akarva, kivette részét az új rendszer „humánus arcának” a megteremtéséből, vállalva – immár a megváltozott körülmények között – a modernizálódó rendszer „szóvivőjének” kochi értelmű feladatát. Kettős feladatot ellátó szerep volt ez, mert miközben humanizálni törekedett a rigid viszonyokat, „megszüntette-megőrizve” tulajdonképpen hozzájárult azok módosult formájú fennmaradásához is.

III.

Az 1948-as politikai fordulat hatására Sinkó felülvizsgálja addigi osztályharcos esztétikáját. Többrészes, terjedelmes esszéjében (Kulturális örökség és szocialista realizmus. *Híd*, 1948) a szocialista realizmus védelmében lényegében kitágítja a fogalom határait, és ezzel előfutára lesz a két évtizeddel későbbi, Roger Garaudy és Ernst Fischer nevével fémjelzett „parttalan realizmus” akkor már eretnkségében is megkésett marxista esztétikájának. Sinkó a realizmus jegyében az írói megformálás egyediségét hangsúlyozza, s elutasítja az „egyéni lélek” elszegényítését és az „ideális hős-sémákat”. Gondolkodásában ismét visszanyeri kitüntetett szerepét az európai társadalomfejlődés legragyogóbb „terméke”, az *autonóm személyiség*. Ezzel vitathatatlan tekintélyre tesz szert a fiatal írók körében, akik ellen éppen ebben az időben folytat ideológiai-politikai hajszát az akkori vajdasági magyar politikai elit és a dogmatikusan konzervatív kommunista írók némelyike. Az ún. „áprilisi *Híd*” körül kirobbant vitáról van szó, amely mintegy két éven át borzolta a kedélyeket, s amelyben Sinkó is állást foglalt a fiatalok mellett téve le a voksot. Az *Ifjúság Szava* által szervezett vitában Sinkó különösen két bírálót utasított rendre keményen: Rehák Lászlót, aki akkor a *Magyar Szó* nagy tekintélyű főszerkesztője volt, és Gál Lászlót. Rehák bírálatát nem

tartja elég konkrétnek, úgy véli, nincs benne sem szeretet, sem odaadás. „Ilyen elvi dogmatizmus irodalomra alkalmazva nem tesz szolgálatot az irodalomnak, hanem elriasztó, bénító hatású.”²² Gálon, aki a *Dolgozók* c. hetilapban osztályharcos hévvel rontott neki az egész nemzedéknek, s különösen Tomán Lászlónak, Sinkó alaposabban is elveri a port:

„Ezt a bürokratikus szovjet mentalitást, mely mindjárt rásüti a másokra a Káin bélyegét – minálunk meghonosítanunk nem szabad. A mi álláspontunk szerint a kritika feladata: a legnagyobb szeretettel utat mutatni, segíteni – nem pedig a hóhér szerepében tetszelegni. Mert ilyen mondat, hogy »A jugoszláviai magyar ifjúság azonban nem fog kezét sem Németh Lászlóval, sem ezzel a Tomán Lászlóval« – ez nem irodalmi kritika, ez kiátkozás, ez demagógia. Mert ha valakinek nem tetszik a Debreczeni-könyv kritikája, és azért egy kalap alá veszi Tomán Lászlót a fajvédő Németh Lászlóval – az nem más, mint demagógia. Ettől, az ilyen kritikától ifjúságunk semmi jóra nem számíthat.”²³

Sinkó azonban nemcsak azért jött Újvidékre, hogy megkísérelje az öregek és a fiatalok közötti viszályt elsimítani, hanem azért is, hogy ideológiai eligazítást tartson a vajdasági magyar írók feladatairól tekintettel arra, hogy „a magyar tömegek ma politikai aktivitásban, szellemi érettségben, öntudatban elmaradnak hazánk többi népei mögött”.²⁴ Sinkó kifejti, a szerb és a horvát nép nemcsak szenvedni, de harcolni is tud, szemben a magyarral, amely – Petőfi-brigád ide vagy oda – a legtöbb esetben csak szemlélője volt a többiek felszabadító harcának. A magyar tömegek öntudata javulásának némi jelét az író a szövetkezetekben (!) és a rohambrigádok nagy számában (!) látja. S mit sem törődve egyéni lélekkel és személyiséggel, a vajdasági magyar író feladatát így határozza meg:

„Mi más lehetne a vajdasági magyar író feladata, mint ezt a fejlődést szolgálni, meggyorsítani, azon lenni, hogy a lehető

■
²² Sinkó: Az entellektüellről... 270.

²³ Uo. 271.

²⁴ Uo. 268.

legrövidebb időn belül eltűnjék az a különbség, mely a társadalmi aktivitás és a politikai érettség tekintetében a magyarság és Jugoszlávia népei között még fennáll.”

Szó sincs itt autonóm irodalmi értékrendről – **szocialista nemzetpolitikai lojalitásról** viszont annál inkább. S ez az az ideológia, amely vörös fonálként tulajdonképpen végigvonul Sinkó Ervin egész munkásságán, noha időközben majd nagyot változik a világ, és nagyot az irodalom- és művészetesztétikai értékrend is. A szocialista realizmust félig nyúzott bakkecskeként visszaűzik a kelet-európai pusztákra: a ljubljani írókongresszuson Krleža színre lépésével új időszámítás kezdődik, s innentől kezdve már nem a műalkotástól magától, „csupán” létrehozójától, a művésztől, és persze magától az értelmiségi kaszttól kívánják meg a lojalitás konkrét és szimbolikus kinyilvánítását. Az irodalmi mű, ha nem bírál néhány tabut (Tito-kultusz, Jugoszláv Néphadsereg, Jugoszláv Kommunista Szövetség, testvériség–egység) visszanyerheti autonómiáját és önelvűségét, az alkotó mint az irodalmi élet és a társadalom szuverén tagja azonban nem. Ennek az ellentmondásnak fontos művelődéstörténeti és kisebbségpolitikai manifesztuma Sinkó Ervin székfoglaló előadása a Magyar Tanszéken (1959).

Hogyan is kezdi?

„...ellenkezne a jugoszláv forradalom szellemével, sértené a szocialista Jugoszlávia leglelkét, ha a magyar irodalom tanszékének felállításával kapcsolatban az állam vagy a kormány nagylelkűségét dicsérném, illetve a jugoszláviai magyarság háláját hangoztatnám az állam, a kormány vagy bármiféle hatóság iránt.

Amit kaptunk és kapunk [...] nem valamiféle uralkodó nemzetnek, hanem annak köszönhető, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban nincs uralkodó nemzet.

Amit kaptunk és kapunk, azt a forradalomnak köszönhetjük, amely nem Jugoszlávia egyik vagy másik népének, hanem valamennyinek, valamennyiünknek a forradalma.”²⁵

Majd valamivel később:

„A magyar irodalomnak ez az egyetemi tanszéke tehát csak akkor fog a jugoszláviai magyarság kulturális életében pozitív szerepet betölteni, ha tevékenysége sikeres hozzájárulás lesz a Jugoszlávia szocialista kultúrájáért folytatott általános, sokoldalú közös erőfeszítéshez.”²⁶

Sinkó azt mondja, amit várnak tőle. Vagyis a látszat ellenére minden jól van. Utópia valóban felépül. Látni már a szocialista jövőt is: édes és jó. S ráadásul jugoszláv.²⁷

■
²⁵ Sinkó Ervin: *Magyar irodalom. Tanulmányok*. Első kötet. Első és második könyv. Novi Sad, 1963, Forum, 7.

²⁶ Uo. 8.

²⁷ Egyet kell értenünk Szeli István megállapításával: „Sejtésem szerint a tanszéki oktatás eléggé váratlan és nem kellően előkészített beindításnak háttérében megint csak politikai motívumok húzódtak meg: egyrészt a sztálinista kultúramodell elutasítása, másrészt pedig a magyar szellemi-kulturális-tudományos élettől való leválasztásunk.” Tóth Pál Péter: *Nyelv és lélek – vajdasági helyzetkép. Beszélgetés Szeli István akadémikussal. Magyar Tudomány*, 1991. 4. sz. 463.

